

The Function of Türkiye's Cultural Diplomacy in Relation to the Republic of Azerbaijan

Gholam Reza Karimi¹

Mehrdadsalehi yeganeh^{* 2}

Abstract

Cultural diplomacy has become a key instrument of soft power for states seeking to expand influence and deepen foreign relations. In this context, Türkiye has strategically utilized shared cultural heritage to shape a distinctive approach toward the Republic of Azerbaijan. This article examines how Türkiye employs cultural diplomacy to strengthen bilateral relations. The main research question explores the ways in which Türkiye has used cultural ties and cultural diplomacy to deepen its political, economic, and strategic engagement with Azerbaijan. The study argues that Türkiye's cultural diplomacy—anchored in linguistic, historical, and civilizational commonalities—has provided a supportive foundation for advancing the “One Nation, Two States” principle in its foreign policy. Using process tracing, the research identifies the causal mechanisms through which Türkiye activates cultural tools. The findings reveal that initiatives such as expanding Turkish-language education, academic exchanges, the activities of institutions like the Yunus Emre Institute, media cooperation, and the promotion of shared cultural heritage have enhanced mutual identity and increased Türkiye's social acceptance in Azerbaijan. Ultimately, Türkiye's cultural diplomacy has strengthened the soft foundations necessary for legitimizing closer bilateral relations and has facilitated the practical realization of the “One Nation, Two States” vision. Data collection relied on written sources including books, scholarly articles, official documents, and online materials.

Keywords: cultural diplomacy, foreign policy, Republic of Azerbaijan, soft power, Türkiye.

1 Associate Professor, Department of International Relations, Kharazmi University, Tehran, Iran. (Corresponding author).

Email: ghkarimi@khu.ac.ir

2 PhD Student, Department of International Relations, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Email: mehrdadsalehi74@ut.ac.ir

کارکرد دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قبال جمهوری آذربایجان

غلامرضا کریمی^{۱*}

مهرداد صالحی یگانه^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۱

چکیده

در جهان پساجنگ سرد دیپلماسی فرهنگی به یکی از مهم‌ترین ابزارهای قدرت نرم کشورها برای گسترش نفوذ و تعمیق روابط خارجی تبدیل شده است. در این میان، ترکیه با بهره‌گیری هدفمند از اشتراکات فرهنگی، توانسته جایگاه ویژه‌ای در سیاست خارجی خود نسبت به جمهوری آذربایجان ایجاد کند. بر همین مبنا، این مقاله با هدف تحلیل کارکرد دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قبال جمهوری آذربایجان تدوین شده است. پرسش اصلی آن است که ترکیه چگونه از روابط فرهنگی و دیپلماسی فرهنگی برای تعمیق مناسبات خود با جمهوری آذربایجان بهره گرفته است؟ فرضیه مقاله بر این قرار است که دیپلماسی فرهنگی ترکیه با تکیه بر اشتراکات فرهنگی، زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده تعمیق روابط سیاسی، اقتصادی و راهبردی این کشور با جمهوری آذربایجان بوده و توانسته بستر مساعدی برای تحقق شعار «یک ملت - دو دولت» در سیاست خارجی فراهم کند. روش تحقیق، ردیابی فرایند است که امکان شناسایی سازوکارهای علی و روندهای مؤثر در بهره‌برداری ترکیه از ابزارهای فرهنگی را فراهم می‌آورد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد اقداماتی همچون توسعه آموزش زبان ترکی، تبادلات علمی و دانشگاهی، فعالیت نهادهایی نظیر مؤسسه یونس امره، همکاری‌های رسانه‌ای و برجسته‌سازی میراث مشترک فرهنگی، سبب تقویت هویت مشترک و افزایش پذیرش اجتماعی ترکیه در جمهوری آذربایجان شده است. در حقیقت، دیپلماسی فرهنگی ترکیه توانسته است با فراهم آوردن بسترهای نرم، مشروعیت سیاسی و اجتماعی، نزدیکی دو کشور را افزایش دهد و تحقق عملی شعار «یک ملت - دو دولت» را تسهیل کند. در این پژوهش، روش گردآوری اطلاعات نیز به صورت استفاده از منابع مکتوب اعم از کتب، مقالات، اسناد و داده‌های اینترنتی است.

واژگان کلیدی: ترکیه، جمهوری آذربایجان، دیپلماسی فرهنگی، سیاست خارجی، قدرت نرم.

۱ دانشیار، گروه روابط بین‌المللی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: ghkarimi@khu.ac.ir

۲ دانشجوی دکتری، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

Email: mehrdadsalehi74@ut.ac.ir

در دهه‌های اخیر، فرهنگ به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی در سیاست خارجی کشورها جایگاه ویژه‌ای یافته است. در شرایطی که قدرت سخت به‌تنهایی پاسخگوی نیازهای دول نیست، قدرت نرم و به‌ویژه دیپلماسی فرهنگی به‌عنوان مکملی کارآمد برای پیشبرد اهداف ملی مطرح می‌شود. دیپلماسی فرهنگی با بهره‌گیری از عناصر هویتی، زبانی، تاریخی و نمادین، ظرفیت ایجاد پیوندهای عمیق و ماندگار میان دولت‌ها و ملت‌ها را فراهم می‌سازد و می‌تواند بستر همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی را تقویت کند. ترکیه به‌عنوان کشوری با پیشینه تاریخی-تمدنی غنی و پیوندهای گسترده با جهان ترک، از دهه ۱۹۹۰ به بعد تلاش کرده است تا از ظرفیت‌های فرهنگی و هویتی خود برای گسترش نفوذ منطقه‌ای بهره‌گیرد. داوود اوغلو در کتاب «عمق استراتژیک» معتقد است ترکیه به لحاظ تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی، بخش جدانشدنی از منطقه قفقاز جنوبی است (داوود اوغلو، ۱۳۹۵: ۱۲۹). ساموئل هانتینگتون نیز با نگاهی هویت‌محور معتقد است ترکیه بعد از عثمانی از مکه رو برگرداند و به‌طرف غرب متمایل شد؛ اما از طرف غرب ندایی نشنید (عدم عضویت در مجموعه اروپا) و پس از فروپاشی شوروی یکی از راه‌های بقای خود را در نگاه به شرق (آسیای مرکزی و قفقاز) دید (بزرگمهری و طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۲۵-۱۲۶). بر همین اساس، قفقاز جنوبی به‌ویژه جمهوری آذربایجان بعد از فروپاشی شوروی مورد توجه ویژه ترکیه قرار گرفت. اصل همکاری و توسعه نفوذ در کشورهای قفقاز جنوبی مبنای سیاست ترکیه در برابر بحران‌های قفقاز جنوبی بوده است که در درون منطقه‌ای و برون‌منطقه‌ای دنبال می‌شد. در برون منطقه تمرکز ترکیه در همکاری با غرب به‌ویژه ناتو و ایالات متحد قرار داشت. در سطح منطقه‌ای نیز آنکارا همکاری گسترده با باکو را اولویت سیاست خود در قفقاز قرارداد.

اشتراکات فرهنگی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان سبب شده است که روابط فرهنگی به‌عنوان رکن اساسی روابط دو کشور تعریف شود. ترکیه با استفاده از ابزارهایی همچون گسترش آموزش زبان ترکی، فعالیت نهادهای فرهنگی مانند «یونس امره»، تقویت همکاری‌های رسانه‌ای و دانشگاهی و حمایت از پروژه‌های مشترک هنری و میراث فرهنگی، کوشیده است دیپلماسی فرهنگی خود را در قبال جمهوری آذربایجان نهادینه کند. از سوی دیگر، تحولات ژئوپلیتیکی در قفقاز جنوبی، به‌ویژه مناقشه قره‌باغ و نقش آفرینی ترکیه در تحولات امنیتی آذربایجان، اهمیت دیپلماسی فرهنگی را دوچندان ساخته است. در واقع، فرهنگ و هویت مشترک نه تنها به پیوندهای سیاسی و استراتژیک ترکیه و آذربایجان عمق بخشیده، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری مفهوم «یک ملت- دو دولت» شده است؛ مفهومی که خود بازتابی از بهره‌برداری ترکیه از سرمایه‌های فرهنگی در سیاست خارجی است. با توجه به این زمینه‌ها، پژوهش حاضر در پی آن است که به این پرسش پاسخ دهد که ترکیه چگونه با استفاده از روابط فرهنگی و به‌کارگیری دیپلماسی فرهنگی، روابط خود را با جمهوری آذربایجان تعمیق بخشیده است؟ فرضیه پژوهش به این قرار است که دیپلماسی فرهنگی ترکیه با تکیه بر اشتراکات فرهنگی، زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده تعمیق روابط سیاسی، اقتصادی و راهبردی این کشور با جمهوری آذربایجان بوده و توانسته بستر مساعدی برای تحقق شعار «یک ملت- دو دولت» در سیاست خارجی فراهم کند.

تبیین کارکرد دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قبال جمهوری آذربایجان از آن جهت ضرورت می‌یابد که این کشور موفق به خلق یک الگوی «نفوذ پایدار» در منطقه‌ای شده است که به‌طور سنتی حیاط خلوت روسیه و حوزه تمدنی ایران محسوب می‌شد. اهمیت این مطالعه در این است که نشان می‌دهد چگونه سرمایه‌گذاری بر روی اشتراکات زبانی و هویتی، می‌تواند هزینه‌های کنشگری بازیگران را کاهش داده و در بزنگاه‌های تاریخی، حمایت بی‌قید و شرط اجتماعی را برای یک بازیگر خارجی به ارمغان بیاورد. در واقع، درک چرایی موفقیت شعار «یک ملت- دو دولت» بدون واکاوی عملکرد نهادهای فرهنگی ترکیه غیرممکن است. این پژوهش برای سیاست‌گذاران و تحلیلگران روابط بین‌الملل از این حیث حائز اهمیت است که نشان می‌دهد، قدرت نرم چگونه می‌تواند زمینه‌های نفوذ پایدار ترکیه در منطقه قفقاز جنوبی را فراهم کند و با توجه به اشتراکات تاریخی و مرزهای طولانی ایران با این

منطقه، شناخت دقیق مکانیسم‌های نفوذ فرهنگی ترکیه برای صیانت از منافع ملی و تبیین جایگاه تمدنی ایران در قفقاز، ضرورتی انکارناپذیر و حیاتی تلقی می‌شود.

۱- ادبیات موضوع

یوجه (2016)^۱ در مقاله «همکاری نظامی آذربایجان و ترکیه در چارچوب برنامه ناتو و مشارکت برای صلح (PfP)» (۱۹۹۲-۲۰۱۵)، روابط نظامی جمهوری آذربایجان با ناتو را در چارچوب روابط نظامی دوجانبه با ترکیه مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این مقاله تمرکز بر بُعد نظامی - امنیتی روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان دارد و سایر ابعاد به‌ویژه نقش دیپلماسی فرهنگی را روابط دو کشور نادیده می‌گیرد. میکائیل^۲ و همکاران (2019)، در مقاله خود با عنوان «روابط اقتصادی و سیاسی ترکیه و آذربایجان» به بررسی روابط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جمهوری آذربایجان و ترکیه می‌پردازند. این مقاله صرفاً توسعه روابط اقتصادی دو کشور را بین سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۰۵ پوشش می‌دهد. وطن‌خواه و نوازی (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «رویکرد ترکیه به بحران ناگورنو- قره‌باغ» به این مطلب اشاره می‌کنند که ترکیه در منازعه قره‌باغ به باکو کمک کرد تا پیروز شود و البته این پیروزی در درازمدت نیز به سود خود ترکیه خواهد بود. ترکیه از طریق سیاست‌های پان‌ترکیسم، جلوگیری از نفوذ ایران و روسیه در منطقه، و مشارکت در تولید نفت جمهوری آذربایجان و انتقال آن از طریق خاک خود کمک کرد تا جنگ قره‌باغ به سود جمهوری آذربایجان پایان پذیرد.

مایلیان^۳ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «درک پویایی اساسی روابط ترکیه و آذربایجان: یک ملت، دو دولت؟» پویایی در حال تغییر روابط دوجانبه جمهوری آذربایجان و ترکیه را ترسیم می‌کند و زیربنای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی روابط دوجانبه را آشکار می‌کند. این مقاله جایگاه ترکیه و جمهوری آذربایجان را در محاسبات سیاست خارجی یکدیگر مورد بحث قرار می‌دهد و ادعا می‌کند که فاز کنونی روابط باکو- آنکارا براساس منافع عمل‌گرایانه پیش می‌رود. نویسنده معتقد است با وجود شعار «یک ملت، دو دولت» منافع ملی ترکیه و جمهوری آذربایجان همیشه همسو نیست و آن‌ها از منافع ملی عمل‌گرایانه پیروی می‌کنند. نیلی^۴ (2021) در مقاله «تجلیات ترک‌محور در همکاری‌های نظامی - سیاسی ترکیه و آذربایجان» به پویایی، اهداف و مقاصد اصلی برقراری روابط نظامی - سیاسی بین ترکیه و آذربایجان اشاره می‌کند. این مقاله با اشاره به بیانیه شوشی، توسعه همکاری‌های نظامی - سیاسی ترکیه و آذربایجان را به‌عنوان بخشی از برنامه‌های همگرایی جهان ترک با محوریت پان‌ترکیسم معرفی می‌کند. آواتکوف^۵ (2022) در مقاله‌ای با عنوان «ترکیه و آذربایجان: یک ملت - یک دولت؟» همکاری‌های ترکیه - آذربایجان در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی، فنی، فرهنگی و بشردوستانه را مورد بررسی قرار می‌دهد. نویسنده وحدت آذربایجان و ترکیه در زمینه سیاسی براساس قالب‌های دوستی - دشمنی ارزیابی می‌کند و اشاره می‌کند آنکارا و باکو هر دو در حال ایجاد روابط دوستانه با کشورهای ترک آسیای مرکزی هستند. در عین حال، ارمنستان را به‌عنوان یک دشمن مشترک در نظر دارند. تمرکز آواتکوف بیشتر بر نقش عوامل بیرونی در اتحاد باکو- آنکاراست؛ در حالی که ما در این مقاله اتحاد دو کشور را براساس دیپلماسی فرهنگی بررسی می‌کنیم.

صالحی یگانه و رئیسی‌نژاد (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اتحاد راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان» در سه سطح و سه حوزه عوامل مؤثر بر اتحاد ترکیه و جمهوری آذربایجان را بررسی می‌کنند. نویسندگان معتقدند که مجموعه‌ای از عوامل ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچر در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی سبب تکوین و

1. Ahmet YÜCE
2. Elnur Hasan Mikail
3. Lilit Mayilyan
4. Minasyan Nelli
5. Vladimir Avatkov

تعمیق اتحاد بین ترکیه و جمهوری آذربایجان شده است. این مقاله اطلاعات کلی از عوامل تأثیرگذار در سطوح مختلف بر اتحاد این دو کشور ارائه می‌دهد؛ اما نقش دیپلماسی فرهنگی در این پژوهش برجسته نشده است. شفیف^۱ (2023) در مقاله‌ای با عنوان «آذربایجان و ظهور اتحاد ترک‌ها» به تکامل سازمان کشورهای ترک می‌پردازد. مقاله فوق هر چند اطلاعات مفیدی راجع به روابط دو کشور ارائه می‌دهد؛ اما چگونگی شکل‌گیری اتحاد بین این دو کشور را به‌خوبی توضیح نمی‌دهد. رئیسی‌نژاد و خان‌محمدی (2024) در مقاله‌ای با عنوان «حضور ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران» به نقش آفرینی ترکیه در آسیای مرکزی و تبعات آن برای ایران پرداخته‌اند و حضور ترکیه در آسیای مرکزی در حوزه اقتصادی و سیاسی نظامی را باعث حذف ایران از طرح‌های انتقال کالا و انرژی آینده، فرسایش ژئوپلیتیک و در حوزه فرهنگی باعث گسترش پان‌ترکیسم می‌دانند.

برخلاف پژوهش‌های مذکور که روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان را عمدتاً از دریچه قدرت سخت و همکاری‌های نظامی (یوجه، ۲۰۱۶؛ نیلی، ۲۰۲۱) یا منافع اقتصادی و عمل‌گرایانه (مایلیان، ۲۰۲۰؛ آواتکوف، ۲۰۲۲) واکاوی کرده‌اند، مقاله حاضر با اتخاذ روش ردیابی فرایند، دیپلماسی فرهنگی را نه به‌عنوان یک متغیر حاشیه‌ای، بلکه به‌مثابه سازوکار علی‌پیشران در نظر می‌گیرد. تمایز بنیادین این نوشتار با مطالعات جامع پیشین در این است که به جای اکتفا به توصیف کلی عوامل، به شکلی نظام‌مند تبیین می‌کند که چگونه ابزارهای قدرت نرم ترکیه با نفوذ در لایه‌های هویتی آذربایجان، زمینه مشروعیت‌بخشی و تسهیل همکاری‌های راهبردی نظامی را فراهم کرده و شعار یک ملت-دو دولت را از یک کلیشه سیاسی به یک واقعیت ساختاری و پیوند راهبردی پایدار در سیاست خارجی دو کشور مبدل ساخته است.

۲- چارچوب نظری: قدرت نرم جوزف نای

در عرصه روابط بین‌الملل، قدرت و سیاست درهم تنیده شده و نمی‌توان این دو را از یکدیگر جدا کرد (Carr, 1941). قدرت از زمان نوشته‌های اولیه توسیدید^۲ و ماکیاولی^۳ بخش جدایی‌ناپذیر از روابط بین‌الملل بوده است و پایه‌های محکم آن در مکتب فکری رئالیسم با توجه ویژه به بُعد مادی (سخت) پی‌ریزی شد. اما تحولاتی همچون جهانی‌شدن، پیشرفت در فناوری ارتباطات، پایان جنگ سرد و تغییر در پویایی قدرت بین‌المللی، ظهور مفهوم «قدرت نرم» را که توسط جوزف نای^۴ ابداع شد، تسهیل کرد (Çevik, 2019: 52). رابرت دال^۵ قدرت را به‌عنوان توانایی یک بازیگر برای تأثیرگذاری بر اعمال بازیگر دیگر تعریف می‌کند (Dahl, 1957: 201-215). مورگنتا^۶ نه عنصر مختلف قدرت ملی را پیشنهاد می‌کند که شامل جغرافیا، منابع طبیعی، ظرفیت صنعتی، آمادگی نظامی، جمعیت، شخصیت ملی، روحیه ملی، کیفیت دیپلماسی و کیفیت دولت می‌باشند. از این نه عنصر، عناصر شخصیت ملی، روحیه ملی، کیفیت دیپلماسی و کیفیت دولت با منابع ناملموس قدرت همراه است (Fan, 2008: 147-158).

در عصر پس از جنگ سرد، پایه‌های قدرت از تأکید بر قدرت سخت دور شده و به‌جای آن به سمت اتکا بر اقتناع با ابزارهای دیگر و در نتیجه قدرت ناملموس (قدرت نرم) حرکت کرده است (Nye, 1990: 153-171). نای، قدرت را به دو بخش سخت و نرم تقسیم می‌کند. تهدید به‌زور، استفاده از زور، مشوق‌های مالی و مجازات اقتصادی نمونه‌هایی از مؤلفه‌های قدرت سخت هستند و قدرت نرم توانایی یک کشور در وادار کردن کشورهای دیگر به انجام کاری که می‌خواهد نه از راه

1. Shafiyev
2. Thucydide
3. Machiavelli
4. Joseph Nye
5. Robert Alan Dahl
6. Hans J. Morgenthau

زور بلکه از طریق جاذبه‌های فرهنگی و نرمی که در اختیار دارد (Nye, 1990: 181-182). به عبارت دیگر، جنس قدرت نرم از نوع اقتناع و قدرت سخت از مقوله اجبار است. قدرت نرم، شیوه غیرمستقیم حصول به نتایج دلخواه است. برخلاف قدرت سخت که بر پاداش و یا تهدید مبتنی است؛ قدرت نرم، بدون پاداش و تهدید، اعمال می‌شود و در واقع توانایی دستیابی به نتیجه دلخواه از راه جذب کردن (نه از راه اجبار و یا پاداش) است. ماهیت قدرت نرم بر مبنای توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران استوار است و این امر به گونه‌ای ناملموس و با استفاده از جاذبه‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نهادهای سیاسی انجام می‌شود. اگر کشوری ارزش‌هایی ارائه کند که دیگران خواهان پیروی از آن باشند، هزینه کمتری برای نیل به اهداف خود خواهد پرداخت. به گمان نای، راه‌های گوناگونی برای استفاده از قدرت نرم وجود دارد که می‌توان با استفاده از آن‌ها به نتایج مطلوب رسید (Nye, 2006: 3). فرهنگ در این زمینه نه هدف نهایی، بلکه وسیله‌ای برای تحقق منافع ژرف‌تر و راهبردی کشورها است؛ منافع سیاسی، اقتصادی، امنیتی و منطقه‌ای که با ابزارهای مستقیم و آشکار ممکن است دشوارتر حاصل شوند. به بیان دیگر، دیپلماسی فرهنگی، قدرت نرم را در عمل تحقق می‌بخشد و زمینه را برای پیشبرد اهداف کلان سیاست خارجی فراهم می‌آورد.

نای سه مهارت را در اعمال قدرت نرم ضروری می‌داند: نخستین مهارت، هوش هیجانی است که به معنی توانایی کنترل احساسات و استفاده از آن‌ها در ارتباط با دیگران است. دوم، ایجاد تصویری از آینده که دیگران را جذب کند و سوم، مهارت‌های ارتباطی است که شامل مهارت‌های بیانی و همچنین توانایی استفاده از ابزارهای ارتباطی غیرکلامی است. نای به گونه‌ای ضمنی اذعان دارد که نهادهای جامعه مدنی مانند سازمان‌های مردم‌نهاد، دانشگاه‌ها، کلیساها، مساجد مؤسسات و سایر گروه‌های غیردولتی از جمله کانون‌های تولیدکننده قدرت نرم به‌شمار می‌آیند (Nye, 2011: 90). فرهنگ، سیاست و سیاست خارجی سه منبع اصلی قدرت نرم هستند که می‌توانند دیگران را تحت تأثیر قرار دهند (Nye, 2011: 84). در عمل، دیپلماسی فرهنگی به کشورها اجازه می‌دهد که با برجسته‌سازی اشتراکات فرهنگی، تاریخی و زبانی با دیگران، اعتماد، نزدیکی و پذیرش اجتماعی ایجاد کنند و از این طریق، اهداف استراتژیک خود را در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی تسهیل نمایند. این بدان معناست که فرهنگ، در چارچوب قدرت نرم، به یک ابزار راهبردی برای تحقق منافع ملی و منطقه‌ای بدل می‌شود؛ به‌ویژه در شرایطی که رقابت‌های بین‌المللی پیچیده و چندلایه است و ابزارهای سخت پاسخگوی تمام نیازها نیستند. در رابطه با ترکیه و جمهوری آذربایجان، اشتراکات فرهنگی و زبانی به‌طور مشخص نقش دیپلماسی فرهنگی را به‌عنوان زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده تعمیق روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی برجسته می‌کند. در واقع، دیپلماسی فرهنگی ترکیه، با استفاده از ابزارهای نرم و نمادین فرهنگ، بستر تحقق شعار «یک ملت - دو دولت» را فراهم ساخته و هم‌زمان اهداف ژرف‌تر راهبردی این کشور در منطقه قفقاز جنوبی را پیش می‌برد.

۳- روش پژوهش: ردیابی فرایند^۱

در این پژوهش از روش ردیابی فرایند استفاده شده است. این روش برای نخستین بار در رشته روان‌شناسی شناختی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در آمریکا به‌کار گرفته شد و در سال ۱۹۷۹، الکساندر جورج آن را برای تحلیل‌های تاریخی و سیاسی توسعه داد. در این روش، تمرکز بر شناسایی متغیرهای میانی و مراحل کلیدی فرایندها است تا بتوان نشان داد چگونه رویدادها و عوامل مختلف منجر به تغییرات مشخص شده‌اند (Bennet and Checkel, 2012: 6). ردیابی فرایند به پژوهشگران امکان می‌دهد که نه تنها پدیده‌های سیاسی و اجتماعی را توصیف کنند، بلکه روابط علی میان متغیرها را نیز شناسایی نمایند. این روش بر درک توالی زمانی رویدادها و آشکارسازی سازوکارهای علت و معلول تمرکز دارد و به تحلیل دقیق تغییرات در

طول زمان کمک می‌کند. به بیان دیگر، ردیابی فرایند ابزار مناسبی برای استخراج استنتاج‌های علی و توصیفی از شواهد تاریخی و سیاسی فراهم می‌آورد.

در چارچوب این مقاله، روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان به‌عنوان یک فرایند تاریخی و پویا مورد بررسی قرار می‌گیرد. بدین معنا به‌جای آن‌که این روابط صرفاً به‌عنوان یک وضعیت ثابت توصیف شود، مسیر شکل‌گیری آن از نقطه شروع تا اوج، همراه با مراحل کلیدی و عوامل مؤثر، مورد توجه است. هدف اصلی این روش در پژوهش حاضر، تبیین نقش دیپلماسی فرهنگی ترکیه و نحوه تأثیرگذاری ابزارهای فرهنگی آن در تسهیل و تعمیق روابط با جمهوری آذربایجان است.

۴- ردیابی فرایند اتحاد باکو- آنکارا

امپراتوری عثمانی در پایان جنگ جهانی اول شکست خورد و مستعمرات خود را از دست داد و ترکیه در نتیجه قرارداد لوزان^۱ در سال ۱۹۲۳ از خاکستر عثمانی برخاست. جمهوری آذربایجان نیز نخستین بار در ۲۸ مه ۱۹۱۸ توسط حزب مساوات با حمایت‌های عثمانی تأسیس شد. در طول جنگ سرد، ترکیه به‌عنوان سنگری حیاتی در برابر گسترش قدرت نظامی شوروی به مدیترانه و خاورمیانه عمل می‌کرد (Larrabee, 2010: 157) و تنها از طریق برقراری تماس‌های محدود فرهنگی و اقتصادی، با قفقاز جنوبی ارتباط داشت. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و اعلام استقلال جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۱، روابط آذربایجان و ترکیه با سرعت بیشتری گسترش یافت. ترکیه در ۹ نوامبر، استقلال جمهوری آذربایجان را به رسمیت شناخت و در ۱۴ ژانویه ۱۹۹۲ روابط دیپلماتیک بین دو کشور برقرار شد. بدین ترتیب ترکیه اولین کشوری بود که استقلال آذربایجان را به رسمیت شناخت (Aydin and Tezel-Aydin 2002: 39).

سفر تورگوت اوزال^۲ رئیس‌جمهور ترکیه به جمهوری آذربایجان در می ۱۹۹۲ و بیانیه مشترک در این سفر، مسیرهای اصلی توسعه روابط دو کشور را مشخص کرد. براساس این بیانیه، جمهوری آذربایجان و ترکیه شروع به برداشتن گام‌های منسجم در جهت همکاری مشترک کردند. در ۸ فوریه ۱۹۹۴ اولین سفر رسمی حیدر علی‌اف^۳ رئیس‌جمهور آذربایجان به ترکیه انجام شد. علی‌اف در جریان این سفر با رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر و رئیس مجلس ترکیه دیدار کرد و توسعه روابط دوجانبه را مورد تأکید قرار داد. در این سفر، دو کشور پروتکل همکاری در زمینه‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی، موافقت‌نامه توسعه دوستی و تعدادی اسناد دیگر امضا کردند. دومین سفر رسمی حیدر علی‌اف به ترکیه در سال ۱۹۹۷ بود. در این سفر، توافق بر سر تعمیق همکاری‌های راهبردی مورد تأکید قرار گرفت. حیدر علی‌اف در سال ۱۹۹۷ نشان دولتی ترکیه و در سال ۱۹۹۹، جایزه بین‌المللی صلح آتاتورک را دریافت کرد (Hasanoğlu, 2020: 276).

با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ تحت تأثیر دیدگاه احمد داوود اوغلو ارتباط گسترده با محیط پیرامونی در دستور کار مقامات ترکیه قرار گرفت. از این‌رو، ترکیه تلاش کرد تا نفوذ خود را در قفقاز جنوبی افزایش دهد. برای رسیدن به این هدف، آذربایجان به‌عنوان کلید دست یافتن ترکیه به این منطقه و منابع آن بود. زمینه‌های مشترک فرهنگی میان دو کشور ترکیه و آذربایجان عامل تسریع‌کننده و مهمی برای ترکیه در جهت توسعه نفوذ در منطقه محسوب می‌شد. بر همین اساس، ترکیه روابط مستحکمی را با این کشور برقرار کرد (فلاح‌پیشه و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۵). طی ۲۵ سال گذشته، صادرات آذربایجان به ترکیه با نرخ سالانه ۲۱/۳ درصد افزایش یافته است که از ۲۰/۹ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۲/۶۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است و صادرات ترکیه به آذربایجان نیز با نرخ سالانه ۱۰/۷ درصد افزایش یافته است که از ۱۶۱ میلیون دلار در سال ۱۹۹۵ به ۲/۰۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است (OECD, World, 2022).

1. Treaty of Lausanne
2. Turgut Özal
3. Heydər Əlirza oğlu Əliyev

در سطور بالا روند اتحاد ترکیه و جمهوری آذربایجان بعد از فروپاشی شوروی ردیابی شد. اما اتحاد این دو کشور در جنگ دوم قره‌باغ و بعد از آن عمق بیشتری پیدا کرد. رجب طیب اردوغان^۱ رئیس‌جمهور ترکیه بعد از آغاز جنگ قره‌باغ اعلام کرد: «ملت ترکیه با تمام امکانات در کنار برادران آذربایجانی خود ایستاده و همبستگی خود را تقویت می‌کند» مولود چاووش^۲ وزیر امور خارجه ترکیه نیز اعلام کرد ما به هر صورتی که آذربایجان بخواهد در کنار آن خواهیم بود. وزیر امور خارجه ترکیه افزود: «ما هم در میدان و هم روی میز در کنار آذربایجان عزیز هستیم». چاووش اوغلو همچنین تصریح کرد که ترکیه و آذربایجان را حتی می‌توان در صورت لزوم به‌عنوان «یک کشور» به‌حساب آورد (صالحی یگانه و رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۲: ۹۱). نقش ترکیه در جنگ قره‌باغ تا حدی برجسته بود که پاشینیان^۳ نخست‌وزیر ارمنستان این جنگ را «حمله ترکیه به قفقاز جنوبی پس از صدسال برای ادامه نسل‌کشی ارمنه» نامید آورد (صالحی یگانه و رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۲: ۹۱). آنکارا با دخالت نظامی در جنگ قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، در تلاش است تا نفوذ خود را بر منطقه قفقاز جنوبی افزایش دهد که می‌تواند منجر به وابستگی بیشتر آذربایجان به ترکیه نسبت به ایران و روسیه شود (Coskun & Spicer, 2020). در واقع، پشتیبانی همه‌جانبه ترکیه از جمهوری آذربایجان در جنگ قره‌باغ، سرمایه‌گذاری تاریخی آنکارا در جهت توسعه هر چه بیشتر روابط با باکو و تعمیق نفوذ در آن کشور تلقی می‌شود که بدون دادن هزینه سنگین، سال‌ها از آن بهره خواهد برد. روابط آنکارا-باکو، بعد از جنگ قره‌باغ عمق بیشتری پیدا کرده است.

۵- ساختار دیپلماسی فرهنگی ترکیه

ترکیه روابط فرهنگی خود را عمدتاً ذیل مفهوم «دیپلماسی فرهنگی» تعریف می‌کند و آن را به‌عنوان یکی از محورهای اصلی سیاست خارجی و ابزار قدرت نرم خود مورد استفاده قرار می‌دهد. این کشور با بهره‌گیری از موقعیت استراتژیک ژئوپلیتیکی خود، واقع در تقاطع اروپا و آسیا و همچنین با اتکا بر تاریخ غنی و میراث پرشکوه امپراتوری عثمانی، تلاش می‌کند از فرهنگ، زبان، هنر، دین و آموزش به‌عنوان ابزارهای مؤثر برای تأثیرگذاری بر مخاطبان جهانی بهره ببرد.

دیپلماسی فرهنگی ترکیه نه تنها به‌منظور ترویج ارزش‌ها و هویت ملی این کشور طراحی شده؛ بلکه به‌عنوان ابزاری برای تقویت نفوذ سیاسی و اقتصادی ترکیه در عرصه بین‌المللی نیز عمل می‌کند. این دیپلماسی با تمرکز بر ترکیب میراث تاریخی، هنر، رسانه، آموزش و فعالیت‌های بین‌المللی، امکان ایجاد پیوندهای مستحکم فرهنگی و اجتماعی با کشورهای هدف را فراهم می‌آورد. هدف اصلی این سیاست، ایجاد تصویر مثبت و جذاب از ترکیه در ذهن مخاطبان خارجی است، به‌گونه‌ای که این تصویر نه تنها بر تصمیم‌گیرندگان سیاسی، بلکه بر افکار عمومی و جوامع مدنی کشورهای مختلف تأثیرگذار باشد. به این ترتیب، ترکیه می‌تواند از طریق دیپلماسی فرهنگی، جایگاه خود را به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای و بازیگر مؤثر در عرصه بین‌المللی تثبیت کند. به‌عبارت دیگر، دیپلماسی فرهنگی ترکیه یک استراتژی جامع و چندبُعدی است که با هدف تأثیرگذاری پایدار، ارتقای تصویر بین‌المللی و تثبیت جایگاه ترکیه به‌عنوان یک بازیگر کلیدی در صحنه جهانی طراحی و اجرا می‌شود (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2021).

ساختار نهادی دیپلماسی فرهنگی ترکیه مبتنی بر هماهنگی میان نهادهای دولتی و سازمان‌های تخصصی فرهنگی است که هر یک نقش مکملی در تحقق اهداف کلان دارند. در رأس این ساختار، ریاست‌جمهوری ترکیه قرار دارد که بالاترین مرجع تصمیم‌گیری در حوزه‌های فرهنگی و دینی است. این نهاد سیاست‌های کلی کشور را تدوین و اولویت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را تعیین می‌کند و همچنین بودجه‌های کلان برای پروژه‌های فرهنگی و دیپلماسی اختصاص می‌دهد. ریاست‌جمهوری، به‌عنوان محور هماهنگی،

1. Recep Tayyip Erdoğan
2. Mevlüt Çavuşoğlu
3. Pashinyan

تضمین می‌کند که فعالیت‌های وزارتخانه‌ها و سازمان‌های تخصصی در جهت تحقق استراتژی‌های فرهنگی و قدرت نرم ترکیه باشد. در کنار آن، وزارت امور خارجه نقش هدایت‌کننده و هماهنگ‌کننده برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی را بر عهده دارد و مسئولیت تعامل با سفارتخانه‌ها، نهادهای بین‌المللی و مراکز فرهنگی منطقه‌ای را برای ترویج زبان و فرهنگ ترکی به عهده دارد (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2025). وزارت فرهنگ و گردشگری نیز با مدیریت رایزنی‌های فرهنگی، حمایت از جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها و پروژه‌های میراث فرهنگی و گردشگری، نقش کلیدی در تثبیت تصویر مثبت ترکیه و گسترش حضور فرهنگی آن در جهان ایفا می‌کند (Aksoy, 2023: 1-25).

۶- ابزارهای دیپلماسی فرهنگی ترکیه

ترکیه دیپلماسی فرهنگی خود را به‌عنوان یکی از ارکان اساسی سیاست خارجی تعریف کرده و براساس آن تلاش می‌کند از طریق ابزارهای فرهنگی، آموزشی، هنری و دینی نفوذ و تأثیرگذاری خود را در سطح منطقه‌ای و جهانی گسترش دهد. این دیپلماسی نه تنها به بازنمایی هویت ملی ترکیه می‌پردازد؛ بلکه ابزار کارآمدی برای پیشبرد اهداف استراتژیک کشور در عرصه‌های منطقه‌ای و جهانی است. تاریخ غنی و موقعیت ژئوپلیتیکی ترکیه، به‌ویژه میراث امپراتوری عثمانی، نقش مهمی در شکل‌دهی به دیپلماسی فرهنگی آنکارا ایفا می‌کند و این کشور با بهره‌گیری از عناصر فرهنگی مانند زبان، ادبیات، هنر، سینما و موسیقی، سعی دارد تصویری جذاب، مدرن و متنوع از خود به جهانیان ارائه دهد.

یکی از اجزای مهم قدرت نرم ترکیه، جنبه ارزشی آن است. جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ به‌عنوان یک جمهوری دموکراتیک و سکولار تأسیس شد. این کشور یکی از اولین کشورهایی بود که به زنان حق رأی داد و نامزدی در انتخابات اعطا کرد و طبق اصل آتاتورک «صلح در خانه، صلح در جهان» عمل کرد (Alkış and Van Geluwe, 2025: 3). برخی از ارزش‌های دموکراتیک همچنان در جامعه ترکیه مهم هستند. ترکیه به این دلیل جذاب است که کشوری سکولار و دموکراتیک است که به‌عنوان الگو برای کشورهای مسلمان خاورمیانه مطرح می‌شود. سکولاریسم، ترکیه را از ایران در میان بازیگران منطقه‌ای و متعلق به جهان اسلام متمایز کرده است.

ابزارهای دیپلماسی فرهنگی ترکیه شامل مجموعه‌ای گسترده از نهادها و سازمان‌هاست که با همکاری و تعامل میان یکدیگر، اهداف کلان کشور را پیش می‌برند. بنیاد یونس امره یکی از نهادهای اصلی است که آموزش زبان ترکی و ترویج فرهنگ و هنر ترکیه را در سطح بین‌المللی انجام می‌دهد و در بیش از ۵۲ کشور جهان فعالیت دارد (Yunus Emre Institute-Iran, 2025). آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه^۱ نیز به‌عنوان بازوی توسعه‌ای و فرهنگی ترکیه، پروژه‌های آموزشی، بهداشتی، زیرساختی و فرهنگی را در بیش از ۱۷۰ کشور اجرا می‌کند و ضمن توسعه همکاری‌های دوجانبه، تصویر مثبتی از ترکیه ایجاد می‌کند (Turkish Cooperation and Coordination Agency, 2025). سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه^۲ نیز با شبکه‌های خبری بین‌المللی و تولید محتوای رسانه‌ای، روایت رسمی ترکیه را به جهان منتقل کرده و نفوذ فرهنگی و سیاسی آن را تقویت می‌کند. علاوه بر این، سازمان ترک‌های خارج از کشور و جوامع خویشاوند، با تمرکز بر ترک‌های مهاجر و جوامع ترک‌تبار، به هدایت و هماهنگی فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی ترکیه در سطح بین‌المللی می‌پردازد (Turkish Radio and Television Corporation, 2025).

در حوزه آموزش، بنیاد معارف ترکیه^۳ جایگزین شبکه مدارس وابسته به فتح‌الله گولن شده و با تأسیس مدارس و دانشگاه‌ها در بیش از ۵۵ کشور، زبان، فرهنگ و ارزش‌های ترکی را به نسل‌های جدید منتقل می‌کند. این بنیاد با ارائه بورسیه

1. Turkish Cooperation and Coordination Agency
2. Turkish Radio and Television Corporation
3. Türkiye Eğitim Vakfı

تحصیلی، حمایت از تحقیقات علمی و ایجاد شبکه‌های انسانی و تخصصی، نقش مهمی در تقویت دیپلماسی آموزشی ترکیه ایفا می‌کند (Türkiye Eğitim Vakfı, 2025). اداره امور مذهبی^۱ ترکیه نیز به‌عنوان نهاد رسمی دینی، ضمن آموزش ائمه جماعات و مدیریت مساجد داخلی و خارجی، با فعالیتهای خیریه و فرهنگی، هویت اسلامی ترکیه را به شکل هماهنگ با سیاست خارجی کشور ترویج می‌کند (Diyanet Akademi, 2018). این سازمان با ترکیب فعالیتهای مذهبی و خیریه، موفق شده است نقشی تعیین‌کننده در سیاست‌های منطقه‌ای و گسترش نفوذ فرهنگی ترکیه داشته باشد.

دیپلماسی فرهنگی ترکیه، علاوه بر نهادها و سازمان‌های داخلی، از طریق همکاری‌های بین‌المللی نیز تقویت می‌شود. سازمان کشورهای ترک^۲ و سازمان بین‌المللی فرهنگ ترک^۳ نمونه‌هایی از این تعاملات هستند که با هدف تقویت همکاری‌های فرهنگی، هنری و آموزشی میان کشورهای ترک‌زبان ایجاد شده‌اند. این سازمان‌ها با برگزاری جشنواره‌ها، گردهمایی‌های علمی و هنری، و پروژه‌های آموزشی و فرهنگی، هویت و فرهنگ مشترک کشورهای ترک را تقویت می‌کنند و به تثبیت جایگاه ترکیه به‌عنوان مرکز فرهنگی جهان ترک کمک می‌کنند (Organization of Turkic States, 2025- Turksoy, 2025). از سوی دیگر، شرکت هواپیمایی ترکیش ایرلاینز^۴ نیز با نمایش فرهنگ ترکی و ارائه خدمات باکیفیت، نقش غیرمستقیم اما مؤثری در دیپلماسی فرهنگی و ترویج تصویر مثبت ترکیه ایفا می‌کند (Turkish Airlines, 2025). ترکیه از این ابزارها به‌صورت هماهنگ و هدفمند استفاده می‌کند تا هم‌زمان با ارتقای تصویر بین‌المللی خود، شبکه‌ای گسترده از روابط فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و اجتماعی ایجاد کند. رسانه‌ها، مدارس، دانشگاه‌ها، نهادهای مذهبی و سازمان‌های بین‌المللی فرهنگی ترکیه، ضمن انتقال ارزش‌ها و هویت ملی، امکان تعامل و همکاری با کشورهای مختلف را فراهم می‌آورند و این تعاملات به شکل‌گیری پیوندهای انسانی، فرهنگی و علمی منجر می‌شود. در مجموع، دیپلماسی فرهنگی ترکیه با ترکیب آموزش، رسانه، دین و نهادهای بین‌المللی، یک استراتژی جامع برای گسترش نفوذ و تثبیت جایگاه این کشور در سطح جهانی ایجاد کرده است و نشان می‌دهد که فرهنگ و آموزش، ابزارهایی کلیدی برای تحقق اهداف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی یک کشور در جهان معاصر هستند.

جدول ۱: ابزارهای دیپلماسی فرهنگی ترکیه

ردیف	حوزه	نهاد/ ابزار	کارکرد و نقش در دیپلماسی فرهنگی
۱	آموزش و زبان	بنیاد یونس امره	آموزش زبان ترکی، ترویج فرهنگ و هنر ترکیه از طریق مراکزهای فرهنگی در کشورهای مختلف، برگزاری دوره‌ها، نمایشگاه‌ها و رویدادهای فرهنگی
۲	آموزش و مدارس بین‌المللی	بنیاد معارف ترکیه	ایجاد و اداره مدارس در خارج از ترکیه، ترویج نظام آموزش ترکی و تربیت نسل‌های آشنا با زبان، فرهنگ و ارزش‌های ترکی.
۳	همکاری‌های توسعه‌ای و بشر دوستانه	آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه (TIKA)	اجرای پروژه‌های توسعه‌ای، فنی و زیربنایی در کشورهای درحال توسعه، تقویت روابط دوستانه از طریق همکاری‌های عملی و انسان دوستانه.
۴	رسانه و ارتباطات	رادیو و تلویزیون ترکیه (TRT)	تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی، رادیویی و دیجیتال به زبان‌های مختلف، معرفی فرهنگ و دیدگاه ترکیه به جهان و تقویت تصویر بین‌المللی آن
۵	دین و امور مذهبی	دیانت	ارائه خدمات دینی به مسلمانان در خارج از کشور، آموزش دینی، اعزام روحانیون و ترویج برداشت معتدل از اسلام و فرهنگ ترکی
۶	همکاری فرهنگی جهان ترک	سازمان فرهنگ ترک (TURKSOY)	حمایت از همکاری‌های فرهنگی و هنری میان کشورهای ترک زبان، برگزاری فستیوال‌ها، نمایشگاه‌ها و برنامه‌های مشترک فرهنگی
۷	همکاری منطقه‌ای	سازمان کشورهای ترک	تقویت هویت مشترک ترک زبانان، توسعه همکاری‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و رسانه‌ای میان کشورهای عضو

1. Diyanet
2. Organization of Turkic States
3. Turksoy
4. Turkish Airlines

۸	برند ملی و حمل و نقل	ترکیش ایرلاینز	ارتقای تصویر ملی ترکیه از طریق ارتباطات جهانی، گردشگری و خدمات حمل و نقل بین‌المللی
۹	دیاسپورای ترک	سازمان ترک‌های خارج از کشور	حمایت از مهاجران و جوامع ترک در خارج از کشور، حفظ پیوندهای فرهنگی، زبانی و هویتی و تشویق مشارکت آنان در روابط فرهنگی با ترکیه

منبع: نویسندگان

۷- نقش دیپلماسی فرهنگی در تعمیق روابط ترکیه با جمهوری آذربایجان

ترکیه از دیرباز از ابزارهای فرهنگی و آموزشی به‌عنوان بخشی از سیاست خارجی خود استفاده کرده و دیپلماسی فرهنگی را به‌عنوان ابزاری برای گسترش نفوذ و تأثیرگذاری در منطقه و فراتر از آن تعریف می‌کند. یکی از مناطق مهم که دیپلماسی فرهنگی ترکیه در آن برجسته شده، قفقاز جنوبی و به‌ویژه جمهوری آذربایجان است. ترکیه با استفاده از هویت مشترک فرهنگی، به دنبال تثبیت جایگاه خود به‌عنوان مرجع فرهنگی و سیاسی در این منطقه است و این دیپلماسی فرهنگی نه تنها بر سطح روابط انسانی و اجتماعی تأثیر می‌گذارد، بلکه به شکلی مستقیم بر سیاست، اقتصاد و امنیت منطقه‌ای نیز اثرگذار است. یکی از اصلی‌ترین مظاهر دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قفقاز، ارائه الگوی پیشرفت ترکی است که به‌ویژه برای جمهوری آذربایجان اهمیت دارد. این الگو شامل ترکیبی از سکولاریسم، دموکراسی مبتنی بر نظام غرب‌گرا و اقتصاد بازار آزاد است و با هدف تثبیت نفوذ سیاسی ترکیه در منطقه و مقابله با نفوذ الگوهای اسلامی رادیکال و همچنین جمهوری اسلامی ایران طراحی شده است (فلاح‌پیشه و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۵). ترکیه با برجسته‌سازی ابعاد ایدئولوژیک رقابت‌ها، نقش خود را به‌عنوان نماینده تمدن غرب در مواجهه با اسلام‌گرایی و نفوذ ایران در حوزه قفقاز جنوبی تقویت می‌کند و این رویکرد از سوی غرب نیز مورد حمایت قرار گرفته است، زیرا آنکارا را نمونه‌ای از سازگاری اسلام با دموکراسی و مدرنیته معرفی می‌کند.

تحلیل روند قدرت‌گیری جریان‌های پان‌ترک در باکو پس از استقلال، نشان‌دهنده یک «گردش هویتی استراتژیک» است. جمهوری آذربایجان، بلافاصله پس از استقلال، تمایل زیادی به برقراری روابط نزدیک با ترکیه نشان داد و جریان‌های پان‌ترکی در سیاست داخلی و خارجی باکو برجسته شد. حزب جبهه خلق آذربایجان به رهبری ابوالفضل ایلچی‌بیگ، روابط با ملت‌های ترک، به‌ویژه ترکیه، را در اولویت قرارداد و زمینه نفوذ بیشتر آنکارا را فراهم کرد (جوادی ارجمند و فلاحی، ۱۳۹۴: ۲۱۴). ایلچی‌بیگ از پیروان اندیشه‌های آتاتورک بود و تأکید داشت که ترکیه، متحد استراتژیک آذربایجان است. شعار «یک ملت، دو دولت» از همان زمان به محور روابط سیاسی و فرهنگی باکو-آنکارا تبدیل شد و این پیام را منتقل کرد که دو کشور علی‌رغم مرزهای سیاسی، هویت و سرنوشت مشترکی دارند (Nelli, 2021: 45-46). بدین ترتیب، به قدرت رسیدن جبهه خلق به رهبری ایلچی‌بیگ نقطه آغاز هویت‌سازی نوین بر پایه انگاره‌های آتاترکیسم در جمهوری آذربایجان بود.

با روی کار آمدن الهام علی‌اف در سال ۲۰۰۳، این مسیر تقویت شد و او در مراسم تحلیف خود تأکید کرد که «هر جا ترکیه است، آن‌جا آذربایجان است»، عبارتی که نشان‌دهنده عمق پیوندهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی میان دو کشور است. این پیوندها در طول سال‌ها به سطح مشارکت و سپس اتحاد راهبردی ارتقا یافت. شکست تلاش‌های ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا نیز باعث شد آنکارا بیش‌ازپیش به ایده ایجاد یک «ترکیه بزرگ» و اتحاد ترک‌ها روی بیاورد که در کنار رویکرد نئوعثمانی در بالکان و خاورمیانه، به بخشی از استراتژی بلندمدت ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز تبدیل شد. در چارچوب این سیاست، ترکیه زبان سکولار خود را به‌صورت ظاهری کنار گذاشته و مدل پیشرفت مبتنی بر اسلام میانه‌رو و ارزش‌های مدرن را عرضه کرده است، با این حال، ایده پان‌ترکیسم و پان‌تورانیسم هیچ‌گاه از دستور کار آنکارا حذف نشده و حتی در حال تبدیل شدن به واقعیت عملی است (رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۱۲۰).

ایده پان‌ترکیسم و پان‌تورانیسم به‌عنوان ابزارهای فرهنگی و ایدئولوژیک، زمینه‌ای برای افزایش نفوذ ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی ایجاد کرده‌اند. این ایده‌ها اگر چه ظاهراً بر یگانگی ترک‌زبانان تأکید دارند، اما در عمل به برتری‌طلبی

آنکارا مشروعیت می‌بخشند. این رویکرد شامل توسعه حس مسئولیت متقابل میان دولت‌های ترک‌زبان و ترویج همگرایی فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است. الهام علی‌اف نیز به‌صراحت اظهار داشته است که تقویت استقلال آذربایجان هم‌زمان با پایه‌گذاری ترکیه بزرگ و اتحاد همه ترک‌ها تحت حمایت ترکیه از اهداف بلندمدت سیاست خارجی او است (Pachkov and SJ, 2021). در این میان، مفاهیم فرهنگی همچون «سیب سرخ» به‌عنوان نمادی از وحدت و قدرت ترک‌ها به کار گرفته شده است. این نماد که ریشه در اساطیر و تاریخ ترکان سلجوقی دارد، بیانگر جاه‌طلبی ترکیه برای گسترش نفوذ و وحدت ترک‌زبانان در چهار گوشه جهان است (Realnoe Vremya, 2020). رهبران ناسیونالیست ترکی؛ مانند اردوغان این باور را بیان کرده‌اند که مرزهای فرهنگی ترکیه فراتر از مرزهای سیاسی آن است و ترکیه نمی‌تواند محدود به قلمرو ۷۸۰ هزار کیلومترمربع خود شود (Williams, 2021).

در کنار بُعد فرهنگی، دیپلماسی رسانه‌ای و آموزشی، ترکیه نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت نفوذ آنکارا در آذربایجان داشته است. رسانه‌های تلویزیونی، شبکه‌های اجتماعی و تولیدات سینمایی ترکیه، سبک زندگی مدرن و اسلامی ترکیه را به نمایش می‌گذارند و شناخت عمومی از ترکیه را شکل می‌دهند. مدارس بنیاد معارف ترکیه و دیگر نهادهای آموزشی، شبکه‌ای گسترده از ارتباطات انسانی و علمی ایجاد کرده و زبان، فرهنگ و ارزش‌های ترکی را به نسل‌های جدید منتقل می‌کنند (Türkiye Maarif Vakfi, 2024). اداره امور مذهبی ترکیه نیز با آموزش ائمه جماعات و فعالیت‌های خیریه و فرهنگی، هویت اسلامی ترکیه را در منطقه ترویج می‌کند و به شکل‌گیری همگرایی فرهنگی میان دو کشور کمک می‌کند (Mamedov, 2023: 739).

جمهوری آذربایجان، به‌ویژه پس از به قدرت رسیدن حیدر علی‌اف، در سازمان بین‌المللی فرهنگ ترک مشارکت فعال داشته و رویدادهای مختلف فرهنگی در چارچوب ترکسوی برگزار شده است (Ibrahimova, 2024: 120). در سال ۲۰۱۶، شهر شکی به‌عنوان «پایتخت فرهنگی» ترکسوی انتخاب شد. الهام علی‌اف رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان در سخنرانی خود به مناسبت سی‌امین سالگرد تأسیس ترکسوی در باکو، بر نقش حیاتی این سازمان در دیپلماسی فرهنگی و تقویت پیوندهای فرهنگی میان کشورهای ترک‌زبان تأکید کرد (President. az, 2023). الهام علی‌اف اشاره کرد که ترکسوی، به‌عنوان نخستین سازمان فرهنگی بین‌المللی میان کشورهای ترک، سهم قابل‌توجهی در حفظ میراث غنی جهان ترک، انتقال آن به نسل‌های آینده و معرفی آن در سطح جهانی داشته است. الهام علی‌اف به این نکته نیز اشاره کرد که فعالیت‌های سازمان، شامل برگزاری روزهای فرهنگی، جشنواره‌های هنری، مراسم بزرگداشت رویدادهای تاریخی و شخصیت‌های برجسته، موجب تعمیق درک متقابل و همکاری‌های فرهنگی میان ملت‌های ترک شده است. جمهوری آذربایجان نیز با حمایت فعال از پروژه‌های ترکسوی، از جمله اعلام شهر شوشا به‌عنوان «پایتخت فرهنگی جهان ترک» در سال ۲۰۲۳ نقش برجسته‌ای در توسعه دیپلماسی فرهنگی مشترک ایفا کرده است (President. az, 2023). این سازمان فرهنگی طی بیش از ۳۰ سال فعالیت خود نقش یک پلتفرم مهم در تعمیق و تقویت روابط فرهنگی میان ملت‌های ترک ایفا کرده و سهم بی‌بدیلی در همگرایی فرهنگی کشورهای ترک‌زبان داشته است (Ibrahimova, 2024: 124).

رسانه‌ها نیز نقش اساسی در تقویت روابط فرهنگی ایفا کرده‌اند. رسانه‌های ترکیه از نخستین روزهای استقلال آذربایجان مواضع مثبت نسبت به این کشور اتخاذ کرده‌اند. در این زمینه، رسانه‌های ترکیه نقش اصلی در نزدیکی فرهنگی و اجتماعی بین دو ملت، داشتند؛ به‌ویژه، سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه جایگاه ویژه‌ای در توسعه روابط فرهنگی دو کشور دارد. سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه از سال ۲۰۰۱ دفتر نمایندگی خود را در آذربایجان تأسیس کرد و تعداد برنامه‌ها و اخبار خود را افزایش داد و سهم قابل‌توجهی در تقویت روابط فرهنگی و اجتماعی میان دو کشور دارد. به این ترتیب، می‌توان گفت سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه به‌عنوان یک ابزار دیپلماسی عمومی، یکی از مهم‌ترین ابزارهای فرهنگی در روابط میان ترکیه و

آذربایجان محسوب می‌شود. دفتر نمایندگی سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه در باکو با تولید برنامه‌ها و اخبار، نگرش مثبت عمومی نسبت به ترکیه را در جامعه آذربایجان شکل داده است (Avşar, 2022: 91).

در سال ۲۰۱۵ در آزمون بین‌المللی «مهارت زبان ترکی»^۱ که توسط مؤسسه یونس امره در مراکز فرهنگی ترکیه در خارج از کشور برگزار شد، بیشترین تعداد شرکت‌کنندگان از آذربایجان بودند. از میان حدود ۴۰۰ شرکت‌کننده در سراسر جهان، ۲۳۳ نفر از آن‌ها آذربایجانی بودند. این حضور پررنگ بیانگر علاقه جدی به تثبیت مهارت زبان ترکی و بهره‌گیری از آن در مسیرهای آموزشی و فرهنگی است (Anadolu Agency, 2015). از منظر دیپلماسی فرهنگی و آموزشی، این مشارکت چند بُعد مهم دارد. نخست، زبان ترکی به‌عنوان عنصری مشترک در هویت فرهنگی دو ملت عمل می‌کند و تمایل آذربایجانی‌ها به یادگیری رسمی آن، نشانگر تقویت این پیوند هویتی است. دوم، آزمون مهارت زبان ترکی برای دانشجویان آذربایجانی نقش تسهیل‌کننده دارد؛ زیرا کسانی که موفق به اخذ مدرک آن می‌شوند از گذراندن دوره‌های مقدماتی زبان ترکی در دانشگاه‌های ترکیه معاف شده و مستقیم وارد رشته‌های تحصیلی خود می‌شوند. این امر یک پل آموزشی مستقیم میان دو کشور ایجاد می‌کند. سوم، از منظر سیاست فرهنگی ترکیه، مؤسسه یونس امره با برگزاری این آزمون در مراکز فرهنگی خارج از کشور، عملاً به‌عنوان ابزار رسمی ترویج زبان ترکی و بخشی از دیپلماسی فرهنگی ترکیه عمل می‌کند. این روند را می‌توان در چارچوب رویکرد نو کارکردگرایی^۲ نیز تحلیل کرد؛ یعنی همکاری در حوزه‌های فرهنگی و آموزشی می‌تواند بستری برای همگرایی عمیق‌تر در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی فراهم سازد. مشارکت گسترده آذربایجان در آزمون زبان ترکی، یک گام عملی در همین مسیر است؛ نخست ترویج زبان مشترک، سپس بهره‌گیری از آن در حوزه دانشگاهی و آموزشی، و نهایتاً ایجاد شبکه‌های انسانی و فرهنگی که پیوندهای بلندمدت دو کشور را تقویت می‌کند. در مجموع، علاقه شدید آذربایجانی‌ها به زبان ترکی فراتر از یک انتخاب فرهنگی ساده است و به‌عنوان ابزاری آموزشی، هویتی و دیپلماسی فرهنگی عمل می‌کند که پیوندهای میان دو کشور را تحکیم می‌سازد.

تأسیس دبیرستان ترک در باکو^۳ یکی از نمونه‌های ملموس همکاری آموزشی و فرهنگی میان ترکیه و آذربایجان است. این مدرسه از زمان آغاز فعالیت خود نه‌تنها به انتقال زبان ترکی به نسل جوان آذربایجان کمک کرده؛ بلکه بستری برای آشنایی دانش‌آموزان با ارزش‌های مشترک فرهنگی و اجتماعی دو کشور فراهم آورده است (Türkiye Diyanet Vakfi, 2022). دبیرستان ترک باکو فراتر از یک نهاد آموزشی صرف عمل کرده است. این مدرسه به مرکزی برای تعامل میان معلمان ترک و دانش‌آموزان آذربایجانی بدل شده و روابط بین نسلی و انسانی میان دو ملت را تقویت کرده است. همچنین، دانش‌آموزان فارغ‌التحصیل این مدرسه فرصت‌های بیشتری برای ادامه تحصیل در دانشگاه‌های ترکیه یافته‌اند که خود به تحکیم ارتباطات علمی و فرهنگی دو کشور کمک کرده است (Türkiye Diyanet Vakfi, 2022). در مجموع، فعالیت این دبیرستان را می‌توان یکی از نمودهای بیرونی همکاری آموزشی و فرهنگی دانست که مستقیماً به ارتقای جایگاه زبان و فرهنگ ترکی در آذربایجان و به تعمیق روابط دو ملت منجر شده است.

در حوزه آموزش، همکاری‌های ترکیه و آذربایجان از استقلال آذربایجان در سال ۱۹۹۱ تاکنون رشد چشمگیری داشته است. توافق‌نامه‌های متعدد از جمله همکاری در گردشگری (۱۹۹۲)، فرهنگ و هنر (۱۹۹۴)، مراکز فرهنگی (۲۰۱۸) و همکاری‌های فرهنگی (۲۰۲۳) چارچوب حقوقی و دیپلماتیک برای این همکاری‌ها فراهم کرده‌اند. برنامه‌های تبادل دانشجویی و تأسیس مراکز فرهنگی در دانشگاه‌های دو کشور، جشنواره‌های مشترک هنری و همکاری رسانه‌ای از جمله ابزارهای آموزشی و فرهنگی هستند (USC Dornsife, 2025). در سال ۲۰۲۵، حدود ۲۷/۰۰۰ دانشجوی آذربایجانی در ترکیه

1. Türkçe Yeterlik Sınavı
2. Neo functionalism
3. TDV Bakı Türk Lisesi

تحصیل می‌کنند که از مجموع ۱۳۶/۰۰۰ دانشجوی بین‌المللی سهم قابل توجهی را تشکیل می‌دهد (Report. az, 2025). ترکیه همچنین با پروژه‌های علمی و دانشگاهی، همکاری‌های گسترده‌ای با آذربایجان برقرار کرده است. توافق‌نامه تبادل دانشجویی ۱۹۹۲ و پروژه نگارش «تاریخ مشترک ترک» ۲۰۱۴، نمونه‌هایی از این همکاری‌ها هستند که زمینه تولید دانش مشترک و انتشار آثار علمی مشترک را فراهم کرده‌اند. ترکیه به‌عنوان مرکز جاذبه علمی برای کشورهای ترک‌زبان عمل کرده و آذربایجان نقش شریک اصلی آن را ایفا کرده است (Məmmədov et al., 2019: 93).

جایگاه استراتژیک ترکیه در روابط سیاسی و امنیتی با آذربایجان نیز بخش جدایی‌ناپذیر از دیپلماسی فرهنگی این کشور است. در جریان جنگ دوم قره‌باغ، ترکیه با استفاده از رسانه‌ها و ابزارهای اطلاع‌رسانی، به شکل مؤثر نفوذ خود را تقویت کرد و هماهنگی کامل با باکو در این زمینه برقرار نمود. استفاده از تجهیزات مدرن نظامی، پهپادها، و پروپاگاندا‌ی رسانه‌ای ترکیه، نه تنها باعث موفقیت‌های نظامی شد، بلکه نفوذ فرهنگی و سیاسی آنکارا در آذربایجان را نیز افزایش داد (سیف‌الدینی، ۱۴۰۰). هم‌زمان، همکاری‌های اقتصادی و زیرساختی نیز مکمل دیپلماسی فرهنگی ترکیه است. سرمایه‌گذاری‌های مستقیم، پروژه‌های انرژی همچون کریدور راهبردی گاز جنوبی، همکاری در صنایع دفاعی و حمل‌ونقل، موجب افزایش اعتبار ترکیه در آذربایجان شده و در عین حال ظرفیت‌های دیپلماسی فرهنگی را تقویت می‌کند. اعلامیه شوشی به‌عنوان سند راهبردی دو کشور، نشان‌دهنده هماهنگی گسترده در سیاست‌های انرژی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی است و تأکید دارد که جهان ترک باید تحت پوشش همکاری‌های ترکیه و آذربایجان توسعه یابد (Nelli, 2021: 48-49). این الگوی یکپارچه نشان می‌دهد که دیپلماسی فرهنگی ترکیه در روابط با جمهوری آذربایجان تنها محدود به اقدامات نمادین و نرم نیست، بلکه با بهره‌گیری از ابزارهای آموزشی، رسانه‌ای، مذهبی، اقتصادی و نظامی، استراتژی کاملاً هماهنگ و چندبُعدی را دنبال می‌کند. ترکیه از طریق این رویکرد، هم‌زمان با تثبیت جایگاه خود به‌عنوان الگوی توسعه و همگرایی فرهنگی، زمینه‌های نفوذ سیاسی و اقتصادی را نیز در قفقاز جنوبی تقویت می‌کند و موقعیت خود را به‌عنوان قدرت منطقه‌ای و مرجع فرهنگی «جهان ترک» تثبیت می‌نماید.

۸- نتیجه‌گیری

این مقاله با تمرکز بر کارکرد دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قبال جمهوری آذربایجان نشان داد که فرهنگ و هویت مشترک میان دو کشور به‌عنوان یک ابزار راهبردی در خدمت اهداف کلان سیاسی، اقتصادی و امنیتی آنکارا قرار گرفته است. ترکیه از ابتدای استقلال جمهوری آذربایجان کوشیده است با بهره‌گیری از مؤلفه‌های فرهنگی بستری برای نزدیکی و همکاری مستمر با باکو فراهم آورد. این روند به‌ویژه پس از جنگ دوم قره‌باغ و صدور اعلامیه شوشی وارد مرحله‌ای نوین شد و روابط دو کشور از سطح همکاری به اتحاد راهبردی ارتقا یافت. یافته‌های مقاله حاکی از آن است که ابزارهای متنوعی همچون آموزش زبان ترکی، اعطای بورسیه‌های تحصیلی، فعالیت مؤسسات فرهنگی نظیر یونس امره، نقش‌آفرینی رسانه‌های ترکیه‌ای، سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و همکاری‌های دینی، سبب تقویت مشروعیت ترکیه در جامعه آذربایجان شده‌اند. این ابزارها نه تنها هویت مشترک «یک ملت - دو دولت» را بازتولید و تقویت کرده‌اند، بلکه ترکیه را در موقعیتی قرار داده‌اند که بتواند در عرصه ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی جایگاه ویژه‌ای به‌دست آورد. به‌عبارت دیگر، دیپلماسی فرهنگی ترکیه در قبال جمهوری آذربایجان یک سیاست چندلایه است که بُعد نرم و هویتی آن با بُعد سخت و راهبردی پیوند خورده و قدرت ترکیب شده‌ای را در اختیار آنکارا گذاشته است.

این مقاله تأیید می‌کند که قدرت نرم و دیپلماسی فرهنگی دیگر صرفاً در سطح اقناع و جذابیت متوقف نمی‌شوند، بلکه در هم‌تنیدگی با منافع ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی معنا می‌یابند. ترکیه با تکیه بر منابع نرم قدرت خود توانسته است هزینه‌های نفوذ سیاسی و امنیتی خود را در قفقاز جنوبی را کاهش دهد و بدون تحمیل مستقیم، نوعی پذیرش اجتماعی و فرهنگی در

آذربایجان ایجاد کند. این امر با دیدگاه جوزف نای درباره نقش فرهنگ در شکل‌دهی به ترجیحات دیگران همخوانی دارد و نشان می‌دهد که دیپلماسی فرهنگی زمانی بیشترین کارایی را دارد که با اهداف کلان ملی هم‌راستا و هم‌افزا شود. در این چارچوب، ترکیه نه تنها الگویی از اسلام میانه‌رو و مدرن را ارائه کرده، بلکه خود را به‌عنوان مرجع فرهنگی و سیاسی در قفقاز جنوبی تثبیت نموده است. در نتیجه، دیپلماسی فرهنگی را می‌توان به‌عنوان بستر نرم تحقق سیاست «یک ملت - دو دولت» تلقی کرد؛ سیاستی که فراتر از شعار، اکنون در عرصه عمل نمود یافته است. با این حال، باید توجه داشت تکیه بیش‌ازحد بر ابزارهای هویتی و پان‌ترکیسم می‌تواند نگرانی‌هایی را در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، به‌ویژه از سوی ایران و روسیه، ایجاد کند؛ بنابراین، استمرار موفقیت دیپلماسی فرهنگی ترکیه مستلزم مدیریت هوشمندانه تنش‌ها، ایجاد توازن میان هویت مشترک و منافع عمل‌گرایانه و پرهیز از تبدیل شدن این سیاست به ابزاری صرفاً ایدئولوژیک است. در نهایت، این مقاله نشان داد که دیپلماسی فرهنگی ترکیه نه تنها ابزار تکمیلی در روابط خارجی است، بلکه در تعامل با جمهوری آذربایجان به‌مثابه ستون اصلی اتحاد راهبردی عمل کرده است. استمرار این روند می‌تواند به افزایش وزن ژئوپلیتیکی ترکیه در قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی و تحکیم پیوندهای منطقه‌ای بینجامد.

- Aksoy, A. (2023). Türkiye: Short cultural policy profile. Compendium of Cultural Policies & Trends. Retrieved from: https://www.culturalpolicies.net/wpcontent/uploads/pdf_short/T%C3%BCrkiye/Turkiye2023_shortprofile.pdf
- Alkış, M. A., & Van Geluwe, O. (2025). Mustafa Kemal Atatürk: The First Gender Champion. *International Journal of Nuclear Security*, 9(3), 14.
- Anadolu Agency. (2015, January 17). The greatest interest in Turkish comes from Azerbaijan. Retrieved September 5, 2025, from: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkceye-en-buyuk-ilgi-azerbaycandan/83223>.
- Avatkov, V. (2022). Turkey and Azerbaijan: One Nation–One State?, *Mirovaia ekonomika Imezhdunarodnye Otnosheniia*, Vol. 66. No.2, 90-100.
- Avşar, A. (2022). Bağımsızlığın İlk Döneminde Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kültürel Yakınlaşma Aracı Olarak Görsel Medya. *SSD Journal*, 7(32), 90-110.
- Aydın, M. and Tezel-Aydın (2002). *Turkish Foreign Policy Bibliography*, Center for Strategic Research, Vol.25, No.3.
- Bozorgmehri, Majid, & Tabatabaei, Seyed Mehdi. (2017). A comparative analysis of Iran's and Turkey's foreign policy in the South Caucasus from the collapse of the Soviet Union to 2015. *Foreign Policy Quarterly*, 31(3), 109–150. (in Persian)
- Carr, E.h (1941), *Twenty-Year Crisis: 1919-1939*. London, England: Macmillan.
- Çevik, S. B. (2019). Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction, Vol.44 NO.1 .50-71.
- Coskun. O. J. Spicer. (2020). In Nagorno-Karabakh Conflict, Erdogan Eyes Turkey's "Place in World Order", Accessed on May 2025). Available at: <https://www.reuters.com/article/armenia-azerbaijan-erdogan-analysis-int-idUSKBN26S0HZ/>
- Dahl, Robert (1957). The Cncept of Power. *Behavioral Science*, Vol.2, No. 3, 201-215.
- Davutoğlu, Ahmet. (2016). *Strategic Depth: Turkey's International Position* (Trans. by Mohammad-Hossein Nuhinejad-Mamaqani). Tehran: Amir Kabir Publications. (in Persian)
- Diyanet Akademi. (2018, April 16). İlkeler ve Hedefler. Retrieved from: <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/sayfa/51/ilkeler-ve-hedefler>
- “Erdoğan bites a piece of red apple”, *Realnoe Vremya* online newspaper Registration, (Accessed on July 2025). Retrieved from: <https://newlinesmag.com/essays/turkeys-chase-for-the-red-apple/>
- Falahatpisheh, Heshmatollah, Sharbati, Vahid, & Mozaffari, Mohammad Mehdi. (2015). Turkey's foreign policy in the South Caucasus and the interests of Iran and Russia. *Strategic Policy Research*, 4(12), 37–60. (in Persian)
- Fan Y. (2008). *Soft Power: Power of Attraction or Confusion? Place Branding and Public Diplomacy*, (Accessed on May 2025). Available at: <https://link.springer.com/article/10.1057/pb.2008.4>
- Hasanoğlu, M. (2020). *Azerbaijan-Turkey Relations: Main Dynamics in Bilateral Relations and Strategic Alliance Aspect*. Proceedings E-Book.

- Ibrahimova, P. (2024). The role of Turksoy in the cultural relations of Azerbaijan with the Turkish world. *Studies on Social Science Insights*, 4, 117–126.
- International Organization of Turkic Culture (TÜRKSÖY). (2025). History [Tarihçe]. (Accessed on May 2025). Retrieved from: <https://www.turksoy.org/tarihce>
- Javadi Arjmand, Mohammad Javad, & Fallahi, Ehsan. (2015). A comparative study of Iran's and Turkey's foreign policy in the South Caucasus with an emphasis on Azerbaijan and Armenia. *Central Eurasia Studies*, 8(2), 21–228. (in Persian)
- Larrabee, S. F. (2010). Turkey's New Geopolitics, Vol.52, No.2, 157-180.
- Mamedov, R. T. (2023). Soft Power as a Part of Turkish Foreign Policy in Georgia. *International Relations*, Vol.23, No.23, 734-747.
- Məmmədov, Z. F., Tuzcuoğlu, F., & Kol, S. (Eds.). (2019). UNEC və Türkiyə Universitetlərinin əməkdaşlıq istiqamətləri: mövcud vəziyyət və perspektivlər. Bakı: UNEC President.az. (2023). TÜRKSÖY-un 30 illiyinə həsr olunmuş təntənəli tədbirin iştirakçılarında. Retrieved from: <https://president.az/az/articles/view/61594>
- Mayilyan, L. (2020). Understanding The Underlying Dynamics of Turkish-Azerbaijani Relations: One Nation, Two States? *Ժամանակակից Եվրասիա: Contemporary Eurasia*, Vol.9, No. 1, pp. 39-67.
- Mikail, E. H., Atun, Y., & Atun, A. (2019). Turkey-Azerbaijan Economical and Political Relations. *Open Journal of Political Science*, Vol.9, N. 3, PP. 512-524.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2021). Cultural diplomacy. 2020–2021. Retrieved from: https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/TKGM-Prestij-Kitabi-2020-2021.pdf
- Nelli, M. (2021). Pan-Turkism Manifestations of Turkey-Azerbaijan Military-Political Cooperation. *Գիտական Արցախ/Научный Арцах/Scientific Artsakh*, Vol.11, N.4, pp. 44-53.
- Nye J, J. S. (1990). The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly*, Vol. 105, N. 2 PP. 177-192, (Accessed on July 2025). Available at: <https://www.jstor.org/stable/2151022>,
- Nye, J. S. (1990). Soft Power. Foreign policy, Vol.80, No.3.
- Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public affairs.
- Nye, J. (February 2006). Think Again: Soft Power. *Foreign Policy*, (Accessed on May 2025). Available at: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3231546>
- Nye J. (2011). The Future of Power. New York, NY: Public Affairs.
- OEC. (2024). Azerbaijan (AZE) and Turkey (TUR) trade profile. (Accessed on May 2025). Retrieved from: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/aze/partner/tur>
- Organization of Turkic States. (2025). Organization of Turkic States. (Accessed on May 2025). Retrieved from: <https://www.turkicstates.org/en/organization-of-turkic-states>

- Pachkov, V. SJ. (2021). A New Turkish Empire in the East from the Bosphorus to China. (Accessed on July 2025). Available at: <https://www.laciviltacattolica.com/aneuturkishempireintheeastfromthebosporustochina/#ftnref27>
- Reisinezhad, Arash. (2021). Iran and the New Silk Road: From Route Geopolitics to Route Diplomacy. Tehran: University of Tehran Press. (in Persian)
- Reisinezhad, A. and Khanmohammadi, M. H. (2024). The Presence of Türkiye in Central Asia and Its Consequences for Iran. *Central Eurasia Studies*, 17(1), 153-175.
- Report.az. (2025). 27,000 Azerbaijani students study in Türkiye. Retrieved September 5, 2025, from: https://report.az/en/education-and-science/serdar-gundogan-27-000-azerbaijani-studentsstudy-in-turkiye?utm_source=hatgpt.com.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2025). Promotion of Türkiye abroad. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://www.mfa.gov.tr/promotion-of--turkiye-abroad.en.mfa>
- Salehi, Mehrdad, & Reisinezhad, Arash. (2023). The Ankara–Baku alliance in the Second Nagorno-Karabakh War and its impact on Iran’s national security. *Foreign Policy Quarterly*, 37(2), 81–108. (in Persian)
- Seifodini, Salar. (August 4, 2021). A critique of Iran’s policy regarding the Nagorno-Karabakh War. Iranian Diplomacy Website. Retrieved December 1, 2025, from: <http://irdiplomacy.ir/fa/news/2004591> (in Persian)
- Shafiyev, F. (2023). Azerbaijan and the Rise of Turkic Unity. *Insight Turkey*, Vol.25, No.4, PP. 13-24.
- Stuart, Williams. (2021). Turkey’s Chase for the ‘Red Apple, *Newlines Magazine*, (Accessed on September 2025). Available at: <https://newlinesmag.com/essays/turkeys-chase-for-the-red-apple/>
- Turkish Airlines. (2025). Turkish Airlines official website. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://www.turkishairlines.com/>
- Turkish Cooperation and Coordination Agency. (2025). Our activities. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://tika.gov.tr/en/our-activities/>
- Turkish Radio and Television Corporation. (2025). TRT'nin hikâyesi. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://www.trt.net.tr/kurumsal/trtnin-hikayesi>
- Türkiye Eğitim Vakfı. (2025). Resmî web sitesi / Official website. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://www.tev.org.tr/anasayfa/tr>
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2022). Azerbaycan’ın birincileri: TDV Bakı Türk Lisesinden. Retrieved September 5, 2025, from: <https://tdv.org/tr-TR/azerbaycanin-birincileri-tdv-baku-turk-lisesinden/>
- Türkiye Maarif Vakfı. (2024). Dünyada Maarif. Retrieved November 5, 2025 ,from: <https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif>

- USC Dornsife. (2025). Cultural and educational cooperation between Turkey and Azerbaijan. University of Southern California. Retrieved September 5, 2025, from: <https://dornsife.usc.edu/armenian/initiatives/resources-on-karabakh/cultural-and-educational-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/>
- Vatankhah, Z., & Navazeni, B. (2021). Turkey's Approach to the Nagorno-Karabakh Crisis (2003-2020). *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, 9(36), 19-39.
- Yuce, A (2016). Azerbaijan-Turkey Military Cooperation Within the Context of NATO and Partnership for Peace (PfP) Program. *The Caucasus and the World International Scientific Journal*, Tblisi, Vol.12, No.7, 56-64.
- Yunus Emre Institute. (2025). Yunus Emre Institute official website. (Accessed on September 2025). Retrieved from: <https://iran.yee.org.tr/tr>